

Liudvikas Rėza.

IŠ ĮVADINIO STRAIPSNIO K.DONELAIČIO „METŲ“
I LEIDMUI

§ 1

KŪRINIO SANTYKIS SU LITERATŪRA

Lietuvių tautos literatūra dar neturi nė vieno tokio nacionalinio kūrinio, kurį galėtume laikyti šios Nemuno pakrančių tautybės kalbos, papročių, dvasinės kultūros ir buitės išliekančiu nesenstančiu paminklu. Todėl aš drįstu pateikti platesnei visuomenei šį veikalą — literatūros pasaulyje dar nepažįstamo autoriaus Donelaičio kūrinį. Ilgai abejojau, ar šį tautinį kūrinį, parašytą vien Lietuvos gyventojams, verta dėl jo vietinio turinio paskelbti ir pastatyti lygia greta su kitų tautų veikalais. Tačiau tiek paraginimai spaudoje, tiek padrašinantis išvalgesnių tėvynainių žodis paskatino mane paskelbti lietuvių tautos literatūrinius kūrinius, kuriuos aš jau kuris laikas esu surinkęs. Taip pat būtų daugeliu atžvilgių naudinga tiek kalbotyrai, tiek istorijai bei geografijai, jeigu būtų iškelti aikštėn ir būsimosioms kartoms perduoti ne tik šios tautos rašytiniai dokumentai, bet ir visa kita, ką sukūrė tautos genijus: dainos, priežodžiai, mitai bei padavimai...

Jei ir negalima šio poetinio lietuvių mūzos kūrinio lyginti su Homero, Vergilijaus ir Horacijaus šedevrais, turėjusiais poveikio pasaulio kultūrai, tai jį drąsiai galima priskirti prie neklasikinės literatūros paminklų — slavų, germanų, keltų tautų originalių kūrinių, turinčių pastovios reikšmės toms tautoms. Šis kūrinys lietuvių tautai turi išskirtinę vertę ne tik dėl to, kad poetas yra kilęs iš liaudies gelmių, bet ir tuo, kad tai nesenstantis kalbos paminklas, kuriuo, kaip tvirtu pagrindu, gali remtis gramatikai ir leksikografai. Lietuviška jo išraiška yra gryna, liaudiška ir klasiška. Visą likusiąją lietuvių literatūrą sudaro daugiausia vertimai, išskyrus vieną kitą originalią religinę giesmę ar pasaulietinę dainą, kurios tačiau dar nėra tvirta atrama literatūrai. O šis veikalas lietuvių gali būti laikomas sektinu poezijos ir iškalbos pavyzdžiu, tuo labiau, kad jis pasižymi originalumu, — jame nieko nėra skolinta iš svetimų literatūrų. Kūrinio mintys yra teisingos ir gilios, jausmai ir nuotaikos, kurios jame vyrauja, — kupinos aukštos moralės, šeimos dorybių bei tėvynės meilės palyginimai — natūralūs ir taiklūs, aprašymai — gyvi, visas pasakojimas — vaizdingas, įterpti pamokymai — trumpi ir taiklūs; žodžiu, visas veikalas iš karto sukurtas tomis įkvėpimo akimirkomis, kai poetas genijaus sparnais pakyla į tiesos ir grožio karalystę. Juo labiau mūsų poetu reikia stebėtis, kad jis, neturėdamas jokio pavyzdžio, vien savo talento jėga tegalėjo iškilti ir pats turėjo prasiskinti sau kelią. Jo kūrinys priklauso tai poezijos rūšiai, kurios negalima pavadinti nei idile, nei epu. Greičiau tai bus vidurys tarp aprašomosios ir pamokomosios epinio pobūdžio poezijos; ją galėtume vadinti didaktiniu epu. Šį kūrinį, be to, reikia laikyti perdėm liaudišku, nes jo personažai priklauso tik žemesniajam kaimo gyventojų sluoksniui. Poetas buvo tik valstiečių trobelėse ir retai tepaliečia kontrasto dėlei aukštesniųjų luomų papročius.

Todėl klaidingu požiūriu būtų vertinamas mūsų rašytojas, jeigu norėtume jo kūrinį dėl antraštės panašumo lyginti su žinomąja Tomsono *Metų laikų* poema, arba dėl tolimo turinio panašumo su Vergilijaus *Georgikomis*. Taip pat negalima tarti esant kokio nors panašumo su vokiškais originaliais veikalais, kaip Foso *Liuize* arba Gėtės *Hermanu*. Minėtieji veikalai sukurti turint prieš akis visai kitą, būtent graikų literatūros, mastą ir skirti visai kitokiam skaitytojų ratui, būtent mokytiems ir nusimanantiems mene žmonėms. O mūsų lietuvis yra pats sau originalas, neturėjęs prieš akis jokio graikiško ar romėniško pavyzdžio. Vokišku pavyzdžiu jis tuo mažiau galėjo remtis, kadangi jo rašymo laikotarpiu vokiečių literatūra dar nebuvo pasiekusi savo aukso amžiaus ir, išskyrus Halerį bei Hagedorną, nebuvo iškilęs dar nė vienas klasikinis autorius.

§ 2

POETO GYVENIMO BRUOŽAI

Mūsų skaitytojai norės geriau pažinti vyrą, kurs savo tautai paliko daugelio metų triūso ir tauraus talento brangų paminklą. Bet kaip dažnai būna su rašytojais, kurių veikalai tik po mirties tepaskelbiami, — apie jų gyvenimą maža teturima žinių, — taip yra ir su mūsų poetu. Laimei tėvynėje dar tebegyvena keletas asmenų, kurie velionį pažinojo paskutiniais jo gyvenimo metais ir iš kurių lūpų galiu čia suteikti tikrų žinių...

§ 3

KŪRINIO TIKSLAS IR POBŪDIS

Jau vien peržvelgęs kiekvienos giesmės turinį, skaitytojas pastebės, kad autorius nebuvo užsibrėžęs sau uždavinio išsamiai paskirus metų laikus aprašyti, o tenorėjo pavaizduoti lietuvių valstiečių papročius ir įpročius, gyvenimą ir darbą. Veikalo veiksmo vieta yra tik vienas Rytų Prūsijos (Oberlitthauen) valsčius, gerokai atmieštas svetimšaliais kolonistais. Autorius sąmoningai nusistatė, sau tokias ankštas ribas, kad tuo labiau galėtų įsileisti į detales ir iškelti daugiau savo tautos savitumų.

Iš tikrųjų jo kūrinio objektas turėjo būti vien valstietis baudžiauninkas, jo būklė anuomet (betgi jis ir sudaro tautos daugumą ir liko ištikimiausias tėvų papročiams). Tik jį poetas norėjo pavaizduoti kaip individualybę, kaip visos lietuvių tautos reprezentantą, tik jį pamokyti, kaip reikėtų dirbti žemę, sodinti sodą. Jį autorius primygtinai graudena likti ištikimam tėvų dorybėms, rūpestingai saugotis, kad svetimieji neįtrauktų jo į pasileidimą, girtuokliavimą, kortas ir kitas ydas, kad tuo būdu jis uždarei ir romiai galėtų savo trobelėje patenkintas gyventi. Tokį tikslą turėdamas prieš akis, poetas. ir davė liaudišką idilę, arba kaimišką kūrinį apie artojo darbą ir šeimininkavimą. Todėl jis nelietė medžioklės, žvejybos, gyvulininkystės ir kitų šios tautos verslų.

Vidinė kūrinio kompozicija ir atskirų giesmių planas yra toks. Kiekviena giesmė paprastai prasideda atvaizdavimu to metų laiko, kuriam ji skiriama. Trumpai nupiešiami pakitimai augalų ir gyvių pasaulyje, vyksta ryšium su pavasariu, vasara, rudeniui ir žiema. Po šitokio įvado, kuris *Vasaros darbuose* yra trumpiausias (kadangi autorius buvo ilgiau apsistojęs ties pavasario gamtos vaizdavimu, ir abu metų laikai iš tikrųjų sudaro tik vieną paveikslą), poetas pereina prie kiekvieno metų laiko darbų jų eilės tvarka, bara už pasitaikantį apsileidimą ir giria už rūpestingą darbų atlikimą. Gamtos vaizdai ir įterpti pamokymai vykusiai supinti vieni su kitais tarp aprašomų darbų. Giesmė paprastai užbaigiama kreipimusi į vyrus ir moteris, kad jie liktų ištikimi tėvų dorybėms ir, neužmiršdami viso pasaulio valdytojo dievo, tinkamai pasiruoštų ateinančiam tų laikui.

Visame kūrinyje vyrauja dialoginė forma, ir tik vietomis, kur kalba pats poetas, pereinama į grynai epinio pobūdžio pasakojimą. Visi aprašymai, pamokymai ir pasakojimai įdėti į kalbančių personažų, kurie yra išimtinai valstiečiai, lūpas. Ši pokalbio forma suteikia pasakojimui gyvumo ir dinamikos. Palyginimai ir vaizdai visi paimti iš kaimo gyvenimo. Retkarčiais tepasitaiko užuominų, liečiančių pagoniškąją (šiaurės tautų) mitologiją ir senuosius laikus Svetimtaučiai ateiviai dažnai minimi dėl to kad, kaip nurodoma pastabose ir paaiškinimuose, remiantis gausia patirtimi, jų dėlei pablogėjo tautos papročiai. Visame veikale, be to, vyrauja atitinkanti lietuvių charakterį romi, kūdikiška dvasia, tauri mąstysena, kuri bodisi bet kokia priespauda ir nedorybe, tyra tėvynės meilė ir neveidmaininga dievo baimė, taip kad mes poetą dėl šitų dorybių, dėl jo sielos paprastumo bei tiesumo ir nekaltumo tiesiog pamilstame.

§ 4

IŠRAIŠKA, EILĖDARA IR KIRČIAVIMAS

Mūsų poetas, kuris sugeba panaudoti visus lietuvių kalbos resursus, stebina kalbos žinovus išraiškos dailumu, jėga ir žodingumu. Šiuo ilgiu kūrinys turi klasikinę vertę ir yra tobulas pavyzdys lietuvių tautai. Jo kalba išsilieja galingu srautu, kurio nesulaiko jokia šiurkšti elizija, joks nelankstus žodis, ir nejučiomis pagauna skaitytoją. Kas užgimė širdies gilumoj, lengvai ir maloniai sklinda iš burnos. Viskas grynai lietuviškai mąstyta ir išreikšta, kad žinovui lieka tik džiaugtis. Autoriui labai sekasi kurti naujus žodžius ir posakius, kuriais jis praturtina kalbą. Jo išraiška todėl kur kas turtingesnė už esamų žodynų kalbos lobį; iš jo turės labai daug naudos leksikografai gramatikai. Poetui tikrai sėkmingai sekasi pamėgdžioti gamtos garsus, kaip, sakysime, lakštingalos giesmės, kurti tapybiškus epitetus, kaip vyžoti vyrai, *krunėdami* dievai, *sukrošusios* bobos, sąmojingai žaisti žodžiais, kaip *baudžiava baudžia*, *rudenio rudo*, sugalvoti charakterizuojančias pavardes. Visuose šiuose subtiliuose kalbos niuansuose slypi originalumas, kurio iš tikrųjų neįmanoma pamėgdžioti.

Graikiškoji hegzametrinė eilėdara yra vienintelis svetimasis varžtas, kurį poetas uždėjo savo kūriniai. Bet kadangi joje poetas jaučiasi laisvas ir nevaržomas, tai ji tapo jo rankose tarytum gėlių juosta, kuria jis grakščiai apjuosė lietuviškąją išraišką. Spondėjų turtinga kalba, atrodo, kaip tik ir sukurta šiam rimtam ir iškilmingam metrai. Tur būt, jokia iš naujųjų Europos kalbų negalima taip tobulai atkurti hegzometro bei kitų graikiškos eilėdaros formų, kaip lietuvių kalba. Šią pirmenybę jai teikia dvibalsių ir balsių gausumas, artikelio nebuvimas, trumpos dalyvinės konstrukcijos, garso kiekybės nepriklausymas nuo kirčio, elizijų laisvė ir daugelis kitų ypatybių. Pažymėtina, kad Donelaitis pirmasis pabandė įvesti hegzametą į lietuvių poeziją ir kad, Klopštoku dar nesukūrus savo *Mesiados*, mūsų lietuvis jau labai sėkmingai rašė šia eilėdara. Yra išlikusių nuotrupų iš keturiasdešimtųjų praėjusio amžiaus metų. Paskutinė giesmė apie žiemą, atrodo, bus parašyta vėliau — penkiasdešimtaisiais ir šešiasdešimtaisiais metais, nes autorius pamini dilekt Karaliaučiaus gaisrą (žiūrėk pastabą prie ketvirtosios giesmės)...

§ 7

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Tebus man leista užbaigti bendro pobūdžio pastaba apie lietuvių tautą. Amžino atminimo mūsų autorius laiške vienam savo bičiuliui Įsrutyje įrašė šias įsidėmėtinas eilutes: „Aš prašau, kad kiekvienas, kuris ateityje nori Lietuvoje tarnauti bažnyčiai ar dirbti teisme, tvirtai įsisaugant, jog lietuvių skonis iš tikrųjų yra ne prastas ir kad jie menkiausią konstrukcijos ar kirčiavimo ydą arba palyginimų netinkamumą tuojau pajunta, kuo aš daug kartų galėjau įsitikinti“.

Ši pastaba labai teisinga, ir liaudies dainos patvirtina tautą esant sveiko skonio ir švelnių jausmų. Donelaitis tautos skonį teisingai suprato ir savo kūrinyje pavaizdavo. Niekur jo stilius neįgauna vulgarumo, ir nors jis dažnai sutirštintomis spalvomis vaizduoja ir liečia žemus dalykus, tačiau ir čia jis moka kalbėti mandagiai ir grakščiai, taip kad ir šiuo atžvilgiu jo kūrinys nusipelno būti padėtas ant gracijų aukuro...

... Nedrąsiai leidžiu šį veikalą į platesnį pasaulį, gyvai jausdamas vertimo trūkumus. Tėpriima jį žinovai tėvynėje atlaidžiai, Lietuvos draugai palankiai, o mokslo pasaulis, kaip pirmąjį lietuvių nacionalinio poeto bandymą, teisingai įvertindamas!

Rašyta 1818 gegužės mėn. 20 d. Karaliaučiuje, Prūsijoje.

Rėza